

בין צפת לירושלים

אין אנו משופעים באוטוביוגרפיות, ובפרט חסרים אנו אוטוביוגרפיות של דמויות המהלכות בינינו כיום, שאת דבריהן אנו קוראים מדי-שבוע ואחר דעותיהם אנו עוקבים. וכשמזדמנת אחת כזאת אתה מתחיל לגלות את המקורות, את השרשים, את כבדת-הדרך שעבר האיש עד הלום, והוא נראה לך באור חדש, אחר, אישי יותר, כמובן.

קריאה נפלאה קראתי בפרקי הילדות והבחרות של יהושע ברייטוסף—התינוק שנולד בצפת, שהתגלגל עם אמו ואחיו הקטן לטרנסילבאניה בעת מגיפת הטיפוס בצפת, ושחזר לירושלים בהיותו בן שמונה-עשרה כדי להתמודד עם משבר באמונתו ובהשקפת-עולמו.

יהושע ברייטוסף מספר את סיפורו באורך-רוח, בהנאה גלויה, כשהוא אוסף זכרונות, תמונות קטנות, מעשיות שראה או שמע—ואגב כך נפרשת גלריה של טיפוסים שהם לא רק מעניינים אלא גם נחלתה של תקופה שאיננה—בין אם אלה יהודי העיירה או יהודי צפת לירושלים. אך מכלום מתבלט ועולה דמותה של האם, האלמנה הצעירה, שהצילה את שני ילדיה מחרפת-רעב בצפת והביאתם היישר אל חרפת-רעב בטרנסילבאניה, אך לא אמרה נואש. היא מצאה דרכים להוציא את לחמה ביגיע-כפייה ובכבוד ודמותה מהלכת בספר הזה מראשיתו, כסמל. סיפור קטן ונוגע-ללב באשר לאם, וטיפוסים למבחר המעשיות והמקרים שהספר רצוף בהם, הוא, כלשונו: "ירדה פעם באחת התחנות לקנות צרכי אוכל, והרכבת זוהי בינתיים ונסעה לה יחד עם צרורותיה ושני ילדיה; וכיצד פרצה בבכי איום למראה הרכבת המתרחקת, וכיצד השפילה להסביר באידיש שלה למנהל התחנה מה שקרה לילדיה; וכיצד אותו מנהל תחנה התקשר עם מנהל התחנה הסמוכה וסיפר לו כל אותו מעשה, והלה עלה לרכבת והוריד את כל הצרורות יחד עם שני הילדים והשקה אותם

ספרו של קוטאי בנוי שני חלקים השווים בהיקפם אך לא במידת העניין שימצא בהם הקורא: הראשון, והוא העיקר, "שק של גרוטאות", כולו אוטוביוגרפי, והשני, "מי מפחד משיטת סטאניסלאבסקי", בו משמשים בערבוביה קצת רשימות-לימוד של קוטאי והרבה "דברים בשם אומרם", מפי "שחקני התיאטרון האמנות" (המוסקבאי) ו"מפי שחקנים ובמאים בעולם", שפולם עניינם ב"שיטה" ובאביה, הרב והמורה הגדול, קונסטאנטין סרגייביץ' אלקסייב, שנודע בתולדות התיאטרון בשם סטאניסלאבסקי. ספק אם היו הספר—"השיטה"—נוזקים הרבה אילו ניטלה ממנו מחציתו השניה; כנגד זה, מחציתו הראשונה די בה להקנות לספר את עולמו כתעודה אנושית משיבת-נפש וכנדבך מוכוז בבנין ההיסטוריוגרפיה של התיאטרון העברי.

את סיפור-חיינו מספר אריה קוטאי בכנות, בחן ובחמימות, בחוש-מידה ובהומור, כספר איש עם רעיו או עם בני-ביתו. ובהרבה אהבה הוא מספר את הדברים: אהבה למשפחתו, לצור-מחצבתו, למוריו ומדריכיו באמנות, לחבריו-לתיאטרון, ועל הכל לקרשי הבימה, זו שעליה, כך הוא מעיד בדברי הקדמתו, יכול היה, "בבגדים מפוארים או בבלואי סתבות", להיות "נביא, מלך, הוגה דעות, לוחם אמיץ, שודד-דרכים, פושע, רוצח, דון ז'ואן, קאזאנובה, מאהב שובר-לבבות וכדומה", הקצרה—למצוא, במידה לא מעטה, בחיים-שלי-משחק את חילופו של משחק-החיים.

האדם, אמר המשורר העברי, "אינו אלא קרקע-נוף-מולדתו"; משורר אחר, אנגלי, ראה עצמו בחינת "חלק מפל אשר פגש". אריה קוטאי מצטייר לנו מתוך ספרו כמוצר מובהק של אודיסה היהודית-הרוסית-המחורגנת-החינוכית-המפקנתי-השובבה ועם זאת גם כחלק מכל אשר פגש בו בדרכי החיים והמשחק של שנות ה-20, ה-30 וה-40 במוסקבה ובברלין, בני-יורק ובהוליווד, ובתל-אביב הקטנה והפחות-קטנה...

* יהושע ברייטוסף: בין צפת לירושלים (פרקי לידות ובחרות); מוסד ביאליק, 1972; עמ' 245.

ריס-מדורים על-פי מספר השירים הכלולים בהם: "שבועה", "אחד", "חמישה", "חמישה", "תשעה" וגו'. השיר האחד הבא אפוא במדור "אחד", אם אביא אותו כאן בשלמותו—2 בתים, 14 שורות—יהיה בו אולי להאיר את הזיקה העלומה, הסמויה שנתברקה לפחות אצל הקורא הכותב שורות אלו בין הלך-הרוח הבוקע מאותן תיבות של טשרניכובסקי מלפני 50 שנה ומעלה לבין זה המאפיין למדי את אמיר גלבווע של הימים האלה. וכך לשונו של גלבווע בשיר שלא לחינם ראה ליחד לו מקום מיוחד בשער היחיד בקובץ זה המסומן ב"אחד":

ואם הלכתי מאז אני עדיין עומד שמה
כשמש שסובב כל הלילה סחור סחור
לטומאה

רוחות נשבו מתעללות וסימאו את עיני
ובאור בוקר מצאוהו נטול רוח
מוטל, אוי לעיניים שפך ראוהו,
כמו משתחוה לטומאה.

שפל ימיו עבד השם באהבה ורעד
והנה כך עלתה לו לירא האלוהים
ומה אם עדיין עומד אני שמה
מבקש להבין דרכי ההשגחה
שפך גומלת לתמימיה שלא שאלו
ובימים של שמש הלכו כסומים בחשכה
ועבדו האלוהים באהבה וביראה
ואני עדיין עומד שמה

אולם יהיה בזה משום מיעוט ההתרשמות מאסופתו החדשה של גלבווע אם נבקש לעשו"תה עילה להתחקות אחר גילגוליי-מוטיבים דחוקים, על רקע תמורות העתים והטעמים אשר ידעה ספרותנו, וכולנו עמה, ביובל-השנים האחרון. עולמו של גלבווע הוא עולם אישי-מסוגר ושלם-לעצמו עד כדי כך שכל החפץ "להבינו" (ותכופות אין זה קל כל-עיקר) חייב לעשות זאת בהישען על הכתוב, מתוך הכתוב גופו.

ככל שגלבווע מוסיף שנים כך הוא מוסיף מכאוב וככל שהוא מוסיף מכאוב כך חשפתו מתעבה עליו וכך שירתו מצטללת עליו וכך מתיריה מתכווצים-מתהדקים בידיו. מי שבקובץ קודם ("רציית לכתוב שפתי ישנים",

חלב; וכיצד מנהל התחנה מסר לה כל זאת הוך עשר דקות ואמר לה לחכות לרכבת הבאה בעוד שלש שעות, ואז תוכל לקבל את ילדיה ואת צרורותיה; אולם היא לא יכלה להתאפק והחליטה ללכת ברגל לאורך פסי הרכבת; ההליכה ברגל ארכה רק שעה וחצי, אבל בדרך היתה מנהרה, והשומר אסר עליה לעבור דרך המנהרה, כי ממול עמדה להגיע רכבת; וכיצד טיפסה על ההר והלכה לאורך חוטי הטלגראף, ממש וחלה על ידיה ורגליה בין השיחים; וכיצד התפללה על הדרך לאלוהים, שהילדים יהיו בריאים ושל-מים ושהיא כבר תגיע אליהם... (ע' 16)

לבטיו של בר-יוסף הנער, שגדל על ברכי תורה וגמרא, עם משבר האמונה, תחושת התלשות מן הסביבה שלו, "הפחד מאלמו" גיות או מאבדן הזהות העצמית" לאחר שאיבד את תחושת ההשתייכות לחבורה מלוכדת, והחלטה להיות סופר—כל אלה הם עיקרו של הפרק האחרון "בחזרה הביתה"—שיסודות שבו, וסימנים לבואו, אפשר למצוא כבר בפרקים הראשונים.

צ. ג.

איילה אשלח אותך

תיבות-מספר מפליל-הסוניטות "לשמש" של שאול טשרניכובסקי (כליל "ראשון בספרו" תנו", כך העיד עליו מחברו, שכתבו ב-1919, באודיסה) עלו כמור-חיות בזכרוני משהנחתי מידי את גביש-היהלום האחרון שהגיש לנו אמיר גלבווע באסופתו החדשה. אולי כדאי להביאן פה, כמציני (מושאל, אנאכרוניסטי) לחוויתו של קורא אחד:

...זה סך-הכל הרב, הלן בלב המר,
קול נפש עוטה אור, קול תועה במחשך זר...
מתרוצצים תוכי, כי לא התקדשתי למדי.
תחום אינו אלא ספק-ספק, ספק-ודאי,
סבבני כחלום בשגיונות משזר.

הקובץ "איילה אשלח אותך" חלוקתו מיכנית ופשטנית מאד לכאורה שהרי בנוי הוא מדו-

* אמיר גלבווע: איילה אשלח אותך (שירים); הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1972; עמ' 89.